

On the terms of “Vocabulary, Word/Speech, Word” Used in Word Studies

Oğuz KILINÇ¹

Abstract

Revealing and examining the vocabulary of a language is a necessity rather than a choice. In vocabulary studies, the words that make up the language are examined and recorded from various aspects. These studies enable the development of the language within the framework of its possibilities and put it into existence. In this respect, vocabulary studies constitute an important part of lexicology and dictionary studies, which are sub-fields of linguistics. Studies on determining, examining and revealing the vocabulary of Turkish continue increasingly in terms of creating a dictionary, revealing word frequencies and examining word patterns. Vocabulary and word frequency studies on literary texts with the help of various computer programs are increasing. In particular, the works of writers who can use Turkish well are taken as examples and their vocabulary is determined. The fact that the methods followed in these studies and the terms used are different sometimes brings about different problems. One of these problems is related to the definition and use of the term “word”. This situation prevents researchers from establishing a certain consistency within themselves. It is important that these problems be solved and that joint work progresses by gaining strength from each other. In this study, we aimed to contribute to the elimination of the confusion in the use of these terms by making explanations about the usage and meaning areas of the language, word, word/speech, vocabulary terms used in vocabulary studies with descriptive method.

Keywords

Language
Vocabulary
Word/speech
Word
Novel

Article Info

<i>Received</i>	08.01.2023
<i>Reviewed</i>	28.03.2023
<i>Published</i>	31.03.2023
<i>Doi Number</i>	10.29228/ijlet.68773

Reference

Kılınc, O. (2023). On the terms of “vocabulary, word/speech, word” used in word studies. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11(1), 111-121.

¹ Dr., edosan06@hotmail.com, 0000-0002-8159-6074.

Söz Varlığı Çalışmalarında Kullanılan “Söz Varlığı, Söz, Sözcük/ Kelime” Terimleri Üzerine²

Özet

Bir dilin söz varlığının ortaya konması, incelenmesi tercihten çok bir gerekliliktir. Söz varlığı çalışmalarında dili oluşturan sözcükler çeşitli yönlerden incelenmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Bu çalışmalar dilin olanakları çerçevesinde gelişmesini sağlamakta ve bunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle söz varlığı çalışmaları dilbilimin alt alanları olan sözcük bilimi ve sözlük bilgisi çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Türkçenin söz varlığının tespiti, incelenmesi ve ortaya konmasına yönelik çalışmalar sözlüklerin oluşturulması, kelime sıklıklarının ortaya konması ve farklı yönlerden incelenmesi şeklinde artarak devam etmektedir. Çeşitli bilgisayar programlarının da yardımıyla edebi metinler üzerine yapılan söz varlığı, kelime sıklığı çalışmaları giderek artmaktadır. Özellikle Türkçeyi iyi kullanabilen yazarların eserleri örnek olarak alınıp söz varlıkları tespit edilmektedir. Bu çalışmalarda izlenen yöntemlerin, kullanılan terimlerin farklı olması kimi zaman farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan birisi de “sözcük” teriminin tanımlanması ve kullanımıyla ilgilidir. Bu durum araştırmacıların kendi içlerinde belli bir tutarlık oluşturmasında engel teşkil etmektedir. Bu sorunların çözülmesi, ortak çalışmaların birbirinden güç alarak ilerlemesi önemlidir. Biz bu çalışmamızda betimleyici bir yöntemle söz varlığı çalışmalarında kullanılan dil, söz, sözcük, kelime, söz varlığı terimlerinin kullanım ve anlam alanlarına yönelik tartışmalara ve açıklamalara yer vererek bu terimlerin kullanımındaki karışıklıkların giderilmesine katkı sunmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler

Dil
Söz varlığı
Söz
Sözcük
Roman

Article Info

<i>Gönderim Tarihi</i>	08.01.2023
<i>Kabul Tarihi</i>	28.03.2023
<i>Yayın Tarihi</i>	31.03.2023
<i>Doi Numarası</i>	10.29228/ijlet.68773

Kaynakça

Kılınç, O. (2023). Söz varlığı çalışmalarında kullanılan “söz varlığı, söz, sözcük/kelime” terimleri üzerine. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11(1), 111-121.

Giriş

Dil, insanoğlunun en gelişmiş iletişim sistemidir. Bu sistemin içerisinde yer alan unsurlar anlamsal, biçimsel ya da her iki yönüyle kendi içerisinde yakın ilişkidir. Bu yakın ilişki birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmalarına engel teşkil etmektedir. Bu durum araştırmacıları zora sokmakta, dili oluşturan unsurların adlandırılmalarında, sınırlarının belirlenmesinde bazı karışıklıklara meydan verebilmektedir. Dil sistemi içerisinde dili oluşturan söz varlığının payı büyüktür. Söz varlığı, dildeki bütün sözcükleri içine alan, atasözü, deyim, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler, terimleri kapsayan bir bütündür. Aynı dili konuşanlar tarafından oluşturulan kültürün yansıtıcısı, kavramlar dünyası ve bunların ifadesidir (Aksan, 1996, s. 7). Aksan, “wortbestand” teriminin karşılığı olarak söz varlığı terimini kullanmış, bunun “kelime hazinesi”, “sözcük dağarcığı, dağarı, gömüsü”, “vokabüler” şeklinde de adlandırıldığını ifade etmiş, köklü bir geçmişe sahip olan Türkçenin söz varlığının araştırılması ve incelenmesi hususuna vurgu yapmıştır. Bir dilin zenginliğini, gelişmişliğini, ifade ve anlatım gücünü ortaya koyan söz varlığı pek çok araştırmacının öznesi olmuştur. Geçmişten günümüze dili oluşturan unsurları kayıt altına alma, araştırma, inceleme maksadıyla sözlükler hazırlanmış, bunlar üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. (Topaloğlu, 2009) Bir dilin sahip olduğu söz varlığının tamamının ortaya konulması oldukça güç gözükmektedir. Örneğin, Büyük Türkçe Sözlüğü’nde söz varlığı 104.481, genel toplamda 1.236.484 sözden oluşmakta olup geliştirme ve güncelleme çalışmaları devam etmektedir (TDK, 2011, s. 12). Türkçenin söz varlığının Türkiye Türkçesinde 300-350 bini bulduğu da ifade edilmektedir (Çotuksöken, 2002, s. 38). Bu kapsam genişliği söz varlığı çalışmalarını güç hale getirmektedir.

Dil, canlı bir varlık olduğu için belli bir anı, belli bir zaman dilimini sınırlı olarak ortaya koyabilmek büyük başarı olarak gözükmektedir. Çünkü dil sürekli değişim halindedir ve çevresel faktörlerden, olaylardan etkilenmektedir. Hem dil çalışmalarının kapsamlı olması ve çok zaman alması hem de çevresel faktörlere bağlı olarak dilin bu durumdan olumlu ya da olumsuz etkilenmesi ve sürekli güncellenme ihtiyacı oluşması dil ve söz varlığı üzerine yapılan çalışmaların belli çerçeveler dahilinde genele yönelik çıkarımlara imkân verecek tarzda yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Bunun sonucunda söz varlığı konusunda yapılan çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir. Bu çalışmalar genel anlamda konuşma ve yazı dili üzerine yapılmakta, bazı örneklem üzerinden bütüncü ilgili fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Bu incelemeler ve araştırmalar dilin korunması, geliştirilmesi yönünden etkili olmaktadır. Bununla birlikte birbirinden güç alarak ilerlemesi gereken bu çalışmalarda yöntem, kapsam ve terim birlikteliği yönlerinden standartların henüz tam anlamıyla yakalanamamış olması söz varlığı çalışmalarında ortak bir sözcük havuzunun oluşturulması, Türkçenin söz varlığının ortaya konması noktalarında beklenen verimi olumsuz etkilemektedir. Öğrencilerin söz varlığının tespitine yönelik çalışmalara bakıldığında aynı kademe üzerine yapılmış çalışmalarda farklı yayın evleri arasında farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Baş, 2011; Memiş, 2019). Uludağ 7.sınıf ders kitaplarıyla ilgili çalışmada farklı yayınlardan çıkan ders kitaplarını incelemiş, Erdem’de 10.901, Harf’te 10.375, Koza’da 8.360, MEB’te 9.418, Pasifik’te 10.292 söz varlığını tespit etmiştir (Uludağ, 2010). Okul kademeleri dışında genel anlamda yapılmış olan söz varlığı ve kelime sıklığı çalışmalarında da farklı tespit ve değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Özalp (2011) çalışmada İlköğretim 1. ve 2. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde geçen fiilleri, sıfatları, zamirleri, zarfları belirlemişken, Baldan (2009) ders kitaplarıyla ilgili çalışmada metinlerinde yer alan

deyimleri, ikilemeleri, vecizeleri vb. tablo şeklinde sunmuştur. Yalçın (2005) çalışmasında metinlerde geçen isim, sıfat, zamir gibi sözcüklerle kullanılan isim ve fiil çekim eklerini de birlikte vermiştir.

Romanlar üzerine yapılmış olan söz varlığı çalışmalarında araştırmacılar kendi amaçlarına uygun olarak söz varlığının kapsamı, sözcük belirleme kriterleri, örnekleme gibi konularda bazı sınırlamalar dahilinde romanlardaki söz varlığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarda Feyza Hepçilgirler, Sâmiha Ayverdi, Orhan Pamuk, İhsan Oktay Anar, Mihail Şolohon, Orhan Veli Kanık, Sait Faik Abasıyanık, Sebahattin Ali, Sevinç Çokum'un bazı eserleri söz varlığı yönünden incelenmiştir (Kılınç, 2021). Bu çalışmalarda da elde edilen veriler ve bunların sınıflandırılması yönünden bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların temelinde söz varlığı ve söz varlığını oluşturan unsurların belirlenmesi ve tanımlanmasına yönelik benimsenen görüş ve kabullerin yattığı görülmektedir. Bu çalışmalarda verilerin toplanmasında Microsoft Office (Word, Excel) programlarının yanında kelime sıklığı ve metin dizini çalışmaları için özel tasarlanmış "Simple Concordance Program 4.07", "Metin Analizi Programı- Ergin", "ConcApp" ve "Cibakaya" gibi programlardan faydalandığı ya da program kullanmadan fişleme yöntemiyle elde sayıldığı görülmüş bu farklı kullanımların da çalışma sonuçlarını etkilediği gözlemlenmiştir. Baş (2011) çalışmacıların farklı sonuç ve bulgulara ulaşmasının nedenini araştırmacıların çalışmalarını farklı amaçlar için yapmaları, birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri, yabancı kaynaklardan esinlenmeleri, alan çalışmalarından habersiz olmaları, çalışmalarda belirlenen ölçütler ve hedef kitle olarak açıklamaktadır. Bu çalışmada üzerinde durulan terim birlikteliğinin olmaması ya da terimlerin dar ve geniş anlamlarının birlikte kullanılıyor olması bu durumu ortaya çıkaran önemli sebeplerden biri olduğu düşünülmektedir.

Söz Varlığı, Söz, Sözcük, Kelime Terimleri

Dil ve Söz Varlığı

Dil kendine has özellikleri olan bir sistemdir. Bu sistem içerisinde söz varlığı önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda söz varlığı incelemeleri dilin zenginliğini ortaya koyan çalışmalardır. Söz varlığı çalışmaları dilbilimin sözcük bilimi ve sözlük bilgisi alanları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Sözcük biliminin ve sözcük bilgisinin tanımı, sınırlarının neler olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kıran (2013) sözcük bilimi, sözcükleri anlamlarına göre inceleyen, amacına uygun çeşitli metotları kullanarak düzenleyen ve sıralayan bilim olarak tanımlayarak sözcüklerin anlamsal yönüne vurgu yapmakta; Aksan (2015, s. 13) ise terimin kapsamına dikkat çekerek sözcük bilimin, dilin söz varlığını, yani sözcüklerini, türetmede görevli biçimbirimlerini, deyimleri, atasözlerini, kalıp sözleri, bileşik sözcükleri incelediğini, bunların bileşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi öğelerinin etimolojilerini, ortaya çıkışlarını, yapısal ve anlamsal yönlerden gelişim ve etkileşimlerini araştırdığını ifade etmektedir. Aksan, bu tanımlamayla sözcük bilimin anlam ve yapıyla ilgili olduğunu vurgulamış ve yine bu sayede terimin kapsamını genişletmiştir. Korkmaz (1992) da sözcük bilimi, bir dilin sözcüklerini anlam yönüyle inceleyen, biçimsel özelliklerini gösteren, birleşik sözcükleri, kalıplaşmış sözcükleri, atasözü ve deyimleri, alıntı sözcükleri vb. söz varlıkları ele alıp inceleyen bir bilim olduğunu ifade ederek Aksan'la aynı çizgide olduğunu belirtmiştir. Bu tanımlamalar sayesinde dildeki söz varlığının temel unsurlarının atasözü, deyim, kalıp söz, alıntı sözcükler, birleşik sözcükler olduğunu bunun yanında türetmede görevli biçimbirimlerin de bu başlık altında ele alınabileceği anlaşılmaktadır. Özellikle sözcüklerin değişik çekimlerinin ayrı ayrı ele alınması hususunda ve her birinin bir sözcük sayılıp sayılmaması konusunda dil öğelerinin yapısal

çözümlemelerinde benimsenen “lexeme” terimine açıklık getirmek gerekmektedir. Bayraktar (2014) sözcüğün daha çok çekimli halleriyle ilgili olan sözlük birimini (Lexeme) tanımlarken bir sözcüğün değişik durum ve konumlarda kullanılmak üzere çekimle alabileceği bütün biçimleri içinde barındıran soyut üst birim olma özelliğini vurgulamakta, Merter (2022) de sözlüklerin bir dilin söz varlığını içerdiğini ve dilin kontrol mekanizmaları olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle hem sözlüklerin oluşturulmasında hem de söz varlığı çalışmalarında bir sözcüğün farklı çekimlerini ayrı bir sözcük olarak değerlendirmek yerine çekimden önceki kök, gövde halinin tek bir sözcük olarak kabul edilmesinin hem araştırmacıya kolaylık sağlayacağı hem de daha uygun tespitlere vesile olacağı düşüncesindeyiz.

Yukarıda ele almış olduğumuz tanımlamalarda söz varlığı teriminin kavram alanının “söz, sözcük, sözcük bilim, sözlük birim, sözlük” gibi kavramlarla yakın ve döngüsel bir ilişkide olduğu görülmektedir. Aynı ilişki daha genel boyutta dille ilgilidir. Canlı bir iletişim aracı olan dil, söz varlığını hem oluşturur hem biçimlendirir. Dil, iletişimsel bir alandır. Bu alanda insanın düşünceleri, hayalleri hayat bulur (Özkan, 2008). Söz varlığı teriminin dil içerisindeki yerini daha iyi anlamak adına dille ilgili tanımlamalara bakıldığında dilin mahiyetini ortaya koyan pek çok tanımlamanın bulunduğu görülmektedir. Bu tanımlamalarda dilin insan soyunun temel özelliği olduğu, çok yönlülüğü, kendine has hususiyetleri barındırdığı ifade edilmekte ve vurgulanmaktadır (Pinker, 2020, s. 12; Aksan, 2015, s. 11; Bilgin, 2002, s. 1).

Muharrem Ergin, dili tanımlarken dildeki kelimelere dikkat çekmiş, dil mensuplarının bu kelimelerin anlamları ve birbiriyle münasebetleri hususunda gizli anlaşmalar yaptıklarını ifade etmiştir (Ergin, 2009: 4). Bu anlaşmalar dilin kendi olanaklarıyla, en önemlisi sözcüklere yükledikleri anlamlarla mümkündür. Bu anlamlar dilin canlı olması hasebiyle belli dönemlerde daralma, genişleme ya da bozulup değişme gösterebilir. Buradan da anlaşılacağı üzere dilin sosyal ve kültürel boyutu söz varlığında temayüz etmektedir. Aksan (2015: 65) da bu duruma dikkat çekerek, söz varlığı ve söz hazinesi terimlerine vurgu yapmış ve bu terimlerin toplumların tarihine, kültürüne ışık tuttuğunu öyle ki toplumların tarihleri, kültürleri üzerinde derin tesir bırakan olay ve durumların dilbilimsel araştırmalarla ortaya konabileceğini ifade etmektedir. Bu yönüyle dili oluşturan her bir unsur aynı zamanda toplumların sosyokültürel yapısına ayna tutmaktadır. Bu aynayı korumak ve berrak tutmak adına söz varlığı çalışmaları ayrı bir önem arz etmektedir.

Holtgraves (2001), dilin arka planda pek çok psikolojik ve sosyolojik özellikler barındırdığını, kişi algısında ve kişilerle ilişkilerde dil kullanımının önemli olduğunu ifade ederek o da dilin sosyal yönüne dikkat çekmiş, Arkonaç (2017, s. 16) dilin bireysel yanına vurgu yaparak insanın gerçek dünyasının dil olduğunu, insanın dünyayı algılaması ve anlamlandırmasının dil sayesinde mümkün olabileceğini, bu durumda gerçekliğin kişinin konuştuğu dilde meydana getirdiği manalar ve açıklamalar olduğunu ve bunların sürekli değişebildiğini ifade etmiştir. Kişilerin kendilerine özel söz varlıklarının bulunduğunu belirten ve bununla ilgili araştırmalar yapan İves (2011, s. 135) de bir kişinin söz varlığından, sözcük seçiminden ve kullanmasından hareketle o kişinin dünya algısının anlaşılabilirliğini, sözcüğün sosyo-kültürel ve psikolojik boyutunun bulunduğunu ifade etmiştir.

Genel anlamda yukarıdaki tanımlamalarda dilin bireysel ve toplumsal yönlerine dikkat çekildiği, dili oluşturan söz varlığı unsurlarının öneminin vurgulandığı, söz varlığı ve söz hazinesi terimlerinin kelime ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle dilin sosyal ve kültürel boyutuna vurgu yapan tanımlamalara bakıldığında bunların söz varlığını oluşturan unsurlara anlamsal

yönden yaklaşan tanımlamalarla aynı çizgide oldukları görülmektedir. Buradan hareketle dili anlama ve anlamlandırma adına söz varlığı çalışmalarının ayrı önem taşıdığı söz varlığı unsurlarının hem anlamsal hem de biçimsel yönden incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Dildeki bütün unsurların söz varlığı içerisinde yer aldığı, dilin sosyal, kültürel yönüne daha çok vurgu yapan atasözü, deyim, kalıp söz, alıntı sözcüklerin söz varlığı çalışmalarında mutlaka üzerinde durulması gereken unsurlar olduğu görülmektedir.

Söz, Sözcük

Söz varlığı unsurları içerisinde zikredilen ve bazı yerlerde birbirinin yerine kullanılan terimlerden biri de söz ve sözcüktür. Dili oluşturan, yapısal ve anlamsal unsurlar "Söz, sözcük, kelime, gösterge" şeklinde adlandırılmış, araştırmacılar tarafından çalışmanın amacına ve alanına uygun şekilde kullanılmıştır. Bu terimlerin aynı şeyi ifade ettiği ya da birbirinden farklı küçük anlam nüansları oluşturdukları tartışma konusudur. Türkçenin türetme imkanından faydalanılarak Arapça "kelime" karşılığı olarak önerilmiş ve benimsenmiş olan "sözcük" terimi kavram alanı içerisinde kendine yüklenen yeni anlamlarla birlikte kullanımına devam etmiştir. Özellikle "söz" ve "sözcük" terimlerinin genel ve özel anlamları dikkate alındığında tanımlamalarda ve kullanımlarında ortaklık bulunması dikkat çekmektedir.

Karademir (2019), farklı Türkçe sözlüklerde "söz" teriminin en az 5 en çok 15 anlama karşılığını ve bu anlamlar incelendiğinde "cümle, kelime, kelime dizisi, ses birliği, mesaj" 20'den çok terimle eşdeğer ifade edildiğini belirtmekte, bunlarda "söz" teriminin farklı şekillerde tanımlandığını kimi yerde anlamsal çerçevesi daraltılarak sadece "kelime" olarak ifade edildiğini kimi yerde de anlamsal çerçeve genişletilerek "cümle, sözcük gurubu, dizisi" olarak değerlendirildiğini belirtmekte ve sözlüklerdeki terim karmaşasına işaret etmektedir.

Korkmaz (1992: 139) "söz" terimini bir maksadı dile getirmek için sarf edilen kelime veya kelime birleşiminden oluşan dizi, ortak bir müessese olan dilin özel olarak kişilerce kullanılması olarak tanımlamış, dilin özel kullanımına ve kişinin kelime hazinesine dikkat çekmiştir. Saussure (1985, s. 22-23) dil ve sözü birbirinden farklı olarak ifade etmiş, dilin sosyal boyutuna vurgu yaparak toplumu oluşturan her bireyi dili oluşturan bir bütünün parçası olarak tanımlamıştır. Bu parçalar birleştiğinde bir sözlüğün ortaya çıktığını belirtmiş, dilin ortak bir oluşum olması yanında ayrı ayrı her bireyde bulunan ve muhafaza edilen bir unsur olduğunu, sözün dilden daha farklı olarak bireylerin söylediklerinin tamamını kapsadığını, sözün bireysel ve ana mahsus olarak gerçekleşip özel durumların tamamı olduğunu ve toplumsal hiçbir şey içermediğini vurgulamıştır. Vardar (2002: 180) da sözün, anlamsal-fiziksel bir düzenek, dil dizgesini kullanmaya imkân veren birleşimler olma yönüne vurgu yaparak bireyin duygu ve düşüncesini anlatmak için bu düzeneğe ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.

Banguoğlu (1974, s. 144), söz varlığını bir dilin bütün sözleri olarak belirtmekte, söz terimini ise bir ya da daha fazla heceden oluşmuş, her dil için farklı anlam birlikleri olarak ifade etmektedir.

Dilbilgisi terimlerini açıklamak için yazılmış olan sözlüklerde "söz"; kelime veya kelimelerden oluşan öbek olarak tanımlanmış ve yapısal özellikleri vurgulanmıştır fakat dilbilim sözlüklerinde bu terim dilin öznel, bireysel tarafı şeklinde anlamsal ve kullanımsal özellikleriyle ifade edilmiştir. Bazı araştırmacılar da "söz" teriminin çatı bir kavram olarak dildeki anlamsal özellik taşıyan unsurların tamamını belirttiği düşüncesindedir (Karaağaç, 2013; Karademir, 2019).

Tanımlamalara bakıldığında söz ve sözcük terimlerinin özel ve genel kullanımlarından kaynaklanan farklı ifadelerin temelde aynı şeyi belirttiği görülmektedir.

Söz, sadece dil bilimsel sözlüklerde ifade edilen “sözcük/kelime”nin eş anlamlısı olarak algılanmamalıdır. Sözcük/kelimeyle ilgili yapılan sınırlayıcı tanımlamalar “söz”ün anlam çerçevesini daraltmaktadır. Yine aynı şekilde dilbilim sözlüklerinde ifade edilen “dilnin bireysel yönü” şeklinde yapılan tanımlamalar da “söz” kavramının belirleyici niteliklerini ortaya koyamamaktadır. Bundan dolayıdır ki “söz” kavramını ifade edecek uzlaşmacı tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır (Kılınç, 2021).

Sözcük/Kelime

Sözcük, kelime yerine türetilmiş bir terim olmasının yanında zaman içerisinde kendi anlam alanını oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Araştırmacılar tarafından kendi tercihlerine uygun olarak ayrı ayrı ya da birlikte kullanıldıkları görülmektedir. Kurudayıoğlu ve Karadağ (2005) “Kelime nedir” sorusunun tek bir cevabı bulunmadığını, bu durumun terimin kendi içindeki çok yönlülüğünü gösterdiğini, dil unsurları içerisinde kelimenin sınırının ne olması gerektiği sorusunun çok tartışıldığını, sonuç olarak dilcilerin ya da felsefecilerin tamamının ittifak edebilecekleri bir tanıma ulaşmanın oldukça güç olduğunu ifade etmektedirler. Dili oluşturan unsurların hangileri kelimedir, hangileri değildir veya dil yapısı içerisinde kelimenin sınırları nelerdir? Bu sorulara genel kabul gören bir cevap vermenin zorluğu yanında sözcük ve kelime terimlerinin kullanımıyla ilgili olarak bu terimlerin tanımlanmasında da bazı farklılıkların olduğu görülmektedir.

Eker (2009) dili meydana getiren en önemli unsurun sözcükler olduğunu belirtmiş, bütün varlık ve kavramların dilde sözcükler sayesinde karşılanabildiğini vurgulamıştır. Bu tanımlamadan sözcüğün genel anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Banguoğlu (1990, s. 10) sözcük yerine kelime terimini kullanmış ve dilde anlamı olan bir ya da daha çok heceli ses öbeklerini kelime olarak tanımlamıştır. Türkçe sözlükte “Sözcük” teriminin “kelime” terimine karşılık olarak türetilmiş bilgisi verilmiş sözlükte, anlamı olan ses ya da ses birlikleri sözcük şeklinde tanımlanmıştır. (TDK, 2011, s. 1381). Bu tanımlamadan sözcük ve kelime terimlerinin birbirinden farklı olmadığı ifade edilmiştir. Vardar (2002, s. 181) sözcüğü bir ya da birden çok sesbiriminden meydana gelen, yazıda iki boşluk ortasında konumlanan, çoğunlukla anlamsal özellikte olan, konuşmada biçimsel yönden birlik sunan, farklı dizimsel kullanımlarında yapısal olarak hiç değişmeyen ya da bir yönüyle değişime uğrayan ses ya da seslerden oluşan öbek şeklinde tanımlamakta sözcüğün hem anlamsal hem de yapısal yönüne dikkat çekmektedir. Karademir (2019), sözcük teriminin kelime terimi yerine kullanıldığını fakat tam olarak kelimenin imgesel değerini ifade edemediğini söylemekte, sözcük teriminin her ne kadar kelime yerine türetilmiş olsa da onun yerini dolduramadığına işaret etmektedir. Korkmaz (1992, s. 10) kelime hazinesi terimini açıklarken dildeki kelimelerin tamamı, kişi ya da topluluğun söz dağarcığındaki kelimelerin bütünü olduğunu ifade etmekte olup buradan hareketle kelime hazinesi teriminin, söz dağarcığı terimini de içerisine alan çatı bir kavram olduğu görülmektedir. Karadağ (2005, s. 20) da buradan hareketle kelime ve sözün birbirinden farklı kavramları karşıladığını sözün konuşmayla ilgili olduğunu, kelimenin ise tek bir sözden bağımsız bir şekilde, her durumun belirli hatlarına bağlanabilen seslenme olduğunu, aralarındaki ilişkinin bütün ile parça arasındaki ilişki olmadığını ifade eder. Sözün, kelime ya da cümlelerin seslenme (tonlama, vurgu), jest ve mimiklerin toplamı olduğunu vurgulamaktadır. Aksan (1976, s. 50) “sözcük” teriminin anlam alanını geniş tutmuş, sözün küçüğü olmadığını, konuşma ya da yazıda bazen bütün bir cümlelerin yerine kullanılabilirliğini ifade etmiş, Korkmaz (1992, s. 144) da aynı dili konuşanların zihninde somut ya da soyut bir kavramı karşılayan veya bunlar arasında geçici ilişkiler sağlayan ses öbeklerinden kurulan dil birimini sözcük olarak

tanımlamıştır. Anlamsal ve görevsel yönüne vurgu yapan Gencan (2001, s. 78) sözcüğü anlamı olan veya cümle kuruluşunda görev alan anlatım aracı olarak ifade etmiştir. Kuruluş ve oluşum özelliğine dikkat çeken Banguoğlu (1974, s. 144) bir veya birkaç heceden oluşan, her dile göre farklı anlam birliklerine sözcük dendiğini ifade etmektedir. Kelime terimini tercih eden Ergin (2009, s. 29) manalı veya vazifeli ses veya sesler topluluğu olarak terimi tanımlamakta ve anlam çerçevesini geniş tutmaktadır. Uzun (2004, s. 47) biraz farklı bir açıdan bakarak sözcüğü, iki ucuna birer boşluk verilerek yazılan dil birimi olarak tanımlamakta ve şekilsel yönünü vurgulamaktadır. Pinker (2020, s. 144) sözcüğün sistematik durumuna vurgu yaparak sözdizim gibi biçimbilimin de zekice tasarlanmış olduğunu, sözcüklerin görünüşte bazı karmaşık yapılar gibi gözükse de aslında mantıksal, tahmin edilebilir ürünler olduklarını, sözcüklerin farklı morphem yani anlambirim denilen parçacıklardan oluşan hassas bir anatomisinin olduğunu ifade etmektedir.

Tanımlara baktığımızda sözcüğün anlamsal ve yapısal iki boyutundan söz edildiğini, anlam olarak kavramları karşılama gücünün vurgulandığını, yapısal yönden de seslerden oluşması yönünün belirtildiğini görmekteyiz. Bu tanımlamalardaki farklılığın temelini araştırmacıların bakış açılarının oluşturduğu görülmüştür. Sadece biçimsel yönü vurgulayan otografik tanımlamalarda kelime, iki boşluk ortasında yer alan bütün dil birimi ifade edecek şekilde tanımlanmaktadır (Carter, 1987; Uzun, 2004). Burada ifade edilen iki boşluk ortası tabiri temel anlamda mekanik mantıkla yaklaşımı ifade etmekte özellikle bilgisayar programları sayesinde yapılabilen kelime sıklık tespitlerinde işi kolaylaştırmaktadır. Konuşma dili düşünüldüğünde bu tanımlamanın yetersizliği ortadadır. Türkçe özelinde düşündüğümüzde birleşik sözcüklerin, sesteş yapıların tespiti bu mantıkla ayrı bir müdahaleyi gerektirmektedir. Kelime sıklığı çalışmalarında bu tarz sorunları aşmak adına birleşik kelimelerin hepsinin birleşik yazıldığı bu sayede bunların hepsinin ayrı kelimeler olarak algılanmasının önüne geçildiği, yine sesteş sözcüklerin bağlam içerisinde tespit edilip işaretlendiği görülmektedir (Kılınç, 2021).

Tanımlamalardaki diğer bir sorun da dildeki anlamlı ve bağımsız her birimin sözcük olarak kabul edilmesi ve anlamın öne çıkarılmasıdır. Burada bağlam geri plana bırakıldığı, sözcükler bağımsız birimler olarak ele alındığı için eş anlamlı, çok anlamlı ya da mecaz anlamlı sözcüklerin ne şekilde değerlendirileceği, deyim ve atasözü kullanımlarında nasıl bir yöntemin kullanılacağı, kullanılan deyimlerin ne şekilde algılanması gerektiği hususunda sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Belli bir yöntemin olmamasından kaynaklı olarak araştırmacılar hem atasözü ve deyimleri bir sözcük şeklinde hem de bunları oluşturan birimleri ayrı sözcükler şeklinde saydırma yoluna gitmişlerdir.

Yine “edat, bağlaç, ünlem” gibi görevsel sözcükler, biçimsel olarak isimlere has hususiyetler gösterirler fakat isimler gibi bir kavram adı değildirler. Bununla birlikte bağlam içerisinde anlamsal katkılar sağlamaktadırlar. Bunların sözcük olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve kelime sıklık çalışmalarında saydırılıp saydırılmayacakları konusu farklı bir sorun oluşturmaktadır

Kelimenin sınırlarını şekilsel ve anlamsal yönlerden belirlemeye çalışan tanımlamalardan sonra bir diğer bakış açısı da bunları uzlaştırma yönündedir. Bu tanımlamalara göre kelime hem anlamlı hem de görevli şekilde bulunabilmektedir. (Martinet, 1985; Korkmaz, 1992; Ergin, 2009). Bu uzlaşma sayesinde yukarıda bahsedilen sorunların aşılabilmesi varsayılmakta, çalışmacıların amaçlarına uygun varsayımlarla hareket edebileceği düşünülmektedir.

Sözcük/kelime teriminin sınırları ve kapsamıyla ilgili sorunlara değinen Kurudayıoğlu ve Karadağ (2005, s. 295-305) sözcüğü çekim ekleri çıkarıldığında kalan kök ve gövde olarak ifade etmişler burada anlam ve biçimin kesiştiğini vurgulamışlardır.

Sonuç

Söz varlığı çalışmaları bir dilin devamlılığı için olmazsa olmazlardandır. Bu çalışmalarda öncelikle kuramsal çerçevenin oluşturulması, terimlerin tanımlanması, sınırların belirlenmesi, amaç ve kapsam geçerliliklerinin oluşturulması gerekmektedir. Yapılan çalışmaların birbirini destekleyecek şekilde düzenlenmeleri ve elektronik ortama aktarılabilir şekilde olmaları ayrı önem arz etmektedir. Söz varlığıyla ilgili çalışmaları incelediğimizde “söz varlığı, söz, sözcük, kelime” terimlerinin tanımlanması ve kullanımıyla ilgili tam bir standardın sağlanamadığı görülmüştür. Sözcük, kelime, söz varlığı kavramlarının birbiriyle çok yakın ilişkide olmaları, türetilmelerinde çeşitli zorlayıcı etkenlerin bulunması, birbirlerine karşılık gelecek şekilde özel, dar ve genel anlamlarıyla kullanılmaları, araştırmacıların kendi çalışmalarında özel tanımlama ve sınırlama koymaları bu sorunun başlıca nedenidir. Bunun yanında söz varlığı çalışmalarında referans alınan araştırmacılar, kendi zamanlarında bu terimlerin kullanım alanlarının sınırlı olması da göz önüne alındığında bu terimlerin birbirinin yerine kullanılması çok fazla sorun teşkil etmemiştir. Günümüzde dilbilimde yaşanan gelişmelerle birlikte yeni kavramların karşınmasında bazı terimlerin anlam alanı genişletilmiş, yeni anlamlar yüklenmiştir. Örneğin Türkçe sözlükte “Sözcük” teriminin “kelime” terimine karşılık olarak türetildiği bilgisi verilmiş sözlükte, anlamı olan ses ya da ses birlikleri sözcük şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2011, s. 1381). Terim başlangıçta her ne kadar bu amaçla türetilmiş olsa da dilbilimde yaşanan gelişmeler, ortaya çıkan yeni durumlar sözcük terimine farklı anlamlar yüklemiştir. Başlangıçta sorun teşkil etmeyen birbirinin yerine kullanılma durumu zamanla sorun olmaya başlamıştır. Yapılan tanımlamalar ve tartışmalarda dilbilim çalışmalarında her alanın, kendi özellikleri doğrultusunda söz, sözcük, kelime, söz varlığı terimlerini tanımlama yoluna gittikleri görülmüştür. Bu tanımlamaların şekli esas alan, biçimsel yapıyı öne çıkaran tanımlamalar, anlamı esas alan, anlam boyutunu öne çıkarıp kavramsal olarak ifade eden tanımlamalar ve hem yapısal hem de anlamsal yönlerden yaklaşıp daha uzlaştırıcı bir yol takip eden tanımlamalar olduğu belirlenmiştir. Kelime sıklığı çalışmalarında bilgisayar programlarının kullanılıyor olması ve bu programların kendine has işleyiş ve algılayış tarzlarının olması sebebiyle ekseriyetle bu çalışmalarda sözcük, iki ucuna birer boşluk verilerek yazılan dil birimi olarak tanımlanmıştır (Uzun, 2004, s. 47). Söz varlığını tematik yönden inceleyen araştırmacılar daha çok Aksan’ın (2015, s. 13) deyimleri, atasözlerini, kalıp sözleri, bileşik sözcükleri, kalıplaşmış söz, bileşik sözcük gibi anlamsal unsurları ön plana çıkaran tanımlamasını benimsemişlerdir. Bu tarz tanımlamaların da kendi içerisinde bazı sorunlar oluşturduğu görülmüştür. Örneğin, söz varlığı çalışmalarına birleşik sözcüklerin, kalıplaşmış söz öbeklerinin dahil edilmiş olması şekli esas alan tanımlamaları yetersiz kılmaktadır. Burada yaşanan sorunlar araştırma sonucunda elde edilen nitel ve nicel verileri etkilemektedir. Yine aynı şekilde söz varlığı tespit çalışmalarında kelime sıklıklarının belirlenmesinde belli bilgisayar programlarının kullanıma gerekliliği sözcük kavramının belli biçimsel sınırlandırmalar içerisinde değerlendirilme gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu tarz çalışmalarda terim birlikteliğinin sağlanması noktasında söz teriminin söz varlığı terimi içerisinde kullanılması, kelime yerine sözcük teriminin tercih edilmesi ve bunun yaygınlaştırılması, söz varlığı çalışmalarına belirli kıstasların getirilmesi, “söz varlığı” teriminin çatı kavram olarak her çalışmaya başlık seçilmemesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yay.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin sözcüğü*. Ankara: Engin Yay.
- Arkonaç, S. A. (2017). *Psikolojide söz ve anlam analizi: Niteliksel duruş*. Hiperlink Yay.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. Baha Matbaası
- Bayraktar, N. (2014). *Dilbilimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bilgin, M. (2002). *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Kültür Yay.
- Carter, R. (1987). *Vocabulary*. Allen-Unwin Publishers Ltd.
- Uludağ, Ç. (2010). *7. Sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı açısından incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çotuksöken, Y. (2002). *Türkçe üzerine I*. İstanbul: Papatya Yay.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafik Yay.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ayraç Yay.
- Holtgraves, T. (2019). *Sosyal eylem olarak dil*. (Çev. Göklem Tekdemir) Ankara: Nobel Yay.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de dil ve hegemonya*. (Çev. Ekrem Ekici). İstanbul: Kalkedon Yay.
- Topaloğlu, A. Kaçalın, M. (2009). "Sözlük (Türkçe)". *DİA*. 2009, XXXVII, 402-414.
- Karaağaç, G. (2013). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yay.
- Karadağ, Ö. (2005). *İlköğretim I. Kademe öğrencilerinin kelime hazinesi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Karademir, F. (2019). Türkçe söz varlığı tasnifinde kullanılan bazı terimler üzerine, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5 (18), 736-744
- Kılınç, O. (2021). *Sevinç Çokum'un tarihî romanlarında söz varlığı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Kıran, Z. & Kıran, A. (2013). *Dilbilime giriş*. Ankara: Seçkin Yay.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. TDK Yay.
- Kurudayıoğlu, M. ve Karadağ, Ö. (2005). Kelime hazineleri çalışmaları açısından kelime kavramı üzerine bir değerlendirme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 293-307.
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel genel dilbilim*. Birey ve Toplum Yay.
- Mert, E. (2022) Genel dilbilim. Ankara: Sonçağ Yay.
- Memiş, M. R. (2019). Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenenlerin okuduğunu anlama yeterliklerinin eş değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 253-265.
- Özkan, M. (2008). *İnsan, iletişim ve dil*. 3F Yay.

-
- Özalp, B. (2011). *İlköğretim 1. ve 2. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin kelime sayısının kişisel kelime servetine katkısının değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Pinker, S. (2020). *Dil içgüdüğü*. (Çev. Feray İlgün). İstanbul: Bilge Yay.
- Saussure De, F. (1985). *Genel dilbilim dersleri* (Çev. Vardar, B). TDK Yay.
- Türk Dil Kurumu Yayınları (2011). *Türkçe Sözlük*. TDK
- Uzun, N. E. (2004). *Dilbilgisinin temel kavramları*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimler sözlüğü*. Multilingual Yay.
- Yalçın, S.K. (2005). *İlköğretim 1. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı unsurlarının eğitsel açıdan değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.